

Tidsånd eller døgnflue

AF

CARSTEN DUE-NIELSEN

I sin reaktion på min artikel i sidste hæfte af *Historisk Tidsskrift*¹ skriver Bernard Eric Jensen (BEJ), at jeg forbigår hans forslag til en alternativ begrebsdannelse.² Jeg har nok ikke udtrykt mig tilstrækkelig klart og i for kort en form, men jeg vil gerne knytte nogle kommentarer til dette spørgsmål. Indledningsvis vil jeg gerne korrigere et par misforståelser.

Når BEJ kan konstatere enighed mellem os i beskrivelsen af danske historikers »fortidsfiksering«, skyldes det, at jeg har forsøgt at benytte hans gennemgang af udviklingen til at finde ud af, hvad han forstod ved fortidsfiksering. Vi nåede begge frem til, at de nævnte danske historikere alle havde fortiden som genstandsfelt, men for mig at se lagde BEJ i sin kategorisering betydelig vægt på, om historikernes mål for deres videnskabelige arbejde alene var udforskningen af fortiden, eller om de også havde andre. Dertil kom, at vi ikke var helt enige om forklaringen på skiftet i slutningen af 1800-tallet.

Når BEJ tager afstand fra min beskrivelse af mange danske historikere som skeptiske over for relevansen for deres arbejde af filosofisk anlagte betragtninger, synes han at opfatte min beskrivelse, som var den min egen opfattelse.³ Selv synes jeg, at jeg har interesse for teoretiske problemstillinger, men jeg tror, at vi bør gøre os klart, at der for empirisk arbejdende historikere kan være både fordele og omkostninger ved at beskæftige sig med teorier og nye begrebsdefinitioner. En omkostning er det i hvert fald, at det tager tid at sætte sig ind i nye tiltag, der måske ikke viser sig at være nye eller bæredygtige. Derfor er det også nyttigt, når skarpe kritikere stiller spørgsmål til nye forestillinger og begrebsdannelser.⁴ Men det har efter min mening været en vigtig tendens i den

¹ Carsten Due-Nielsen: Forsvar for fortiden. *Historisk Tidsskrift*, bind 104, s. 208-217.

² Bernard Eric Jensen: Et utidssvarende historiebegreb. *Historisk Tidsskrift*, bind 104, s. 408.

³ Sst. s. 407-08.

⁴ F.eks. Bernard Eric Jensen: Kulturhistorie – et nyt og bedre helhedsbegreb? *Historisk Tidsskrift*, bind 90, s. 83-107.

sidste generation af danske historikere, at mange har stillet sig nysgerigt åbne over for nye ideer fra udenlandske historikere og fra andre videnskaber, herunder også nye begrebsdannelser. Afgørende har det dog – som jeg ser det – været, at langt de fleste danske historikere ikke desto mindre har fastholdt centrale grundelementer i den faglige tradition. I den forstand har traditionen snarere været monolitisk end atomiseret.⁵

BEJ mener, at danske faghistorikers historiebegreb har været fagligt blokerende, men han fortæller ikke meget om, hvad traditionen har blokeret for.⁶ Hvad er det, danske historikere ikke gør eller gør forkert, og skyldes det deres historiebegreb? Var Holberg, Molbech og måske Paludan-Müller og H.P. Clausens videnskabelige resultater som følge af deres mindre fortidsfikserede historiebegreb bedre end Erslev og hans efterfølgeres? Jeg må naturligvis medgive, at det er vanskeligt at sammenligne resultaterne, hvis BEJ og jeg har en forskellig opfattelse af, hvilket emne historiefaget dækker, men en konkretisering af effekterne af forskellige historiebegreber ville være nyttig, hvis vi er enige om at betragte resultaterne som de afgørende.

BEJ måler frugtbarheden eller hensigtsmæssigheden af et historiebegreb på dets kompatibilitet med andre foreliggende begrebsdannelser og påpeger, at det er inkompatibelt med »Geschichte machen« og historicitet-begrebet.⁷ Jeg har svært ved at se, at dette at gøre en velkendt talemåde, at skabe historie, til et handlingsteoretisk historiebegreb, skulle nødvendiggøre, at man ændrer historiebegrebet. Handlingsbegreber og aktøranalyser af aktørernes erfaringer, omverdensbillede, mål, planer og forventninger har jo indgået som en selvfølgelighed i historiefaget, men vel at mærke sammen med analyser af massefænomener og strukturer. Og jeg ser bestemt ikke, at det er et godt argument mod at bruge ordet historie om fortiden, at nogle filosofisk-samfundsteoretisk orienterede skulle have en begrebsbrug, hvor historie er synonym for historicitet. Tværtimod forekommer det mig praktisk at kunne skelne mellem de to begreber.

Hvad er nu BEJ's alternativ til historie som fortid? At være historie betyder »at leve og virke under en bestemt slags livsvilkår«,⁸ og historie betyder »at leve og virke i og med tid«. ⁹ Efter min opfattelse er det gan-

⁵ Carsten Due-Nielsen: Dansk historieforskning i 1990'erne. *Historisk Tidskrift för Finland*, 1998, s. 52-68.

⁶ Et utidssvarende historiebegreb, s. 407.

⁷ Sst. s. 408-09.

⁸ Sst. s. 409.

⁹ Sst. s. 410.

ske brede formuleringer, og jeg har umiddelbart vanskeligt ved at se, hvad der falder udenfor. Er det nye begreb brugbart, dækkende, frugtbart og nyt? Og har brugen af det omkostninger?

BEJ anfører, at hans begrebsbestemmelse »gør det muligt at undersøge, om det at leve og virke i og med tid har ændret karakter i tidernes løb.«¹⁰ Men hvis tidernes løb drejer sig om fortiden, så er der vel tale om en almindelig historisk undersøgelse – vanskelig men måske interessant – som man ikke behøver at ændre historiebegreb for at foretage. Så vi er vel tilbage ved hovedspørgsmålet om fordele og ulemper ved at have et historiebegreb, der indebærer en erkendelse af, at det kan være praktisk at skille undersøgelser af fortiden fra gæt om fremtiden – fordi metode, materiale og perspektiv er så forskelligt – stillet over for et historiebegreb, der vil bygge bro over fortid, nutid og fremtid.

Mig forekommer det, at den mulige inspiration, der måtte udgå fra BEJ's nutids- og fremtidsorienterede begreb til studiet af fortiden, kan ledsages af omkostninger i form af en mindre opmærksomhed på studiet af fortiden i sig selv, ja måske lige frem forvride vore rekonstruktioner. Men jeg mener jo også, at udforskningen af fortiden er historikernes vigtigste mål, som nødvendig skulle forskertses, selv om vi så i stedet kan gøre os som nutids- og fremtidsforskere. Og den vægt, man synes at kunne spore i BEJ's forestillingsverden med forkærligheden for historicitet, på det handlende og vælgende menneske, der tager udgangspunkt i sine egne forestillinger, kan risikere at svække opmærksomheden om sådanne forestillingers baggrund og generelt reducere tilbøjeligheden til studiet af strukturelle kræfter, som kan ligge uden for aktørernes bevidsthed. Måske kan der tænkes at være formidlingsmæssige fordele ved et nyt begreb, men hvis prisen er erkendelsesmæssige ulemper, er den nok for høj.

Umiddelbart er jeg derfor ikke begejstret for BEJ's nye begrebsdannelse, som forekommer mig mindre frugtbar og dækkende end den traditionelle, men hvis man ikke alene er teoretiker, men også empiriker, må man vel afvente, om positive eller negative resultater viser sig i praksis. Måske er BEJ's nye historiebegreb signalet om en ny tidsånd i faget, måske en utidig døgnflue. Vi historikere lever også i og med tid og ændrer os, mens tiden og omgivelserne glider forbi. Som feltmarskalinden i Strauss og Hofmannsthals opera *Rosenkavalieren* siger om tiden: »Die Zeit, die ist ein sonderbar Ding. Wenn man so hinlebt, ist sie rein gar nichts. Aber dann auf einmal, da spürt man nichts als sie. Sie ist um uns herum, sie ist auch in uns drinnen.«

¹⁰ Sst. s. 410.